

Jakob I's Østersøpolitik 1603-25

Af Birgit Bjerre Jensen

Udgangspunktet for arkivar, cand. mag. Birgit Bjerre Jensens artikel er et studium af forholdet mellem Danmark og England fra 1603 til 1625, det vil sige i den periode, hvor de to konger var svogre. Denne synsvinkel viste sig ufrugtbar, fordi der manglede en sammenhæng, hvori de dansk-engelske relationer kunne indgå. Trods talrige behandlinger af periodens engelske udenrigspolitik findes der ingen samlet fremstilling af den engelske Østersøpolitik. Denne mangel søges afhjulpet med denne artikel. Det oprindelige emne, forholdet mellem Danmark og England indgår heri, men i en ret summarisk form for ikke at forrykke helhedsbilledet.

Det kan i øvrigt nævnes, at undersøgelsen af Jakob I's Østersøpolitik indirekte bliver et bidrag til de igangværende forsøg på at nå en mere nuanceret opfattelse af Jakob I's regeringsevner. Alt for ofte er Elizabeths efterfølger blevet totalt fordømt uden forståelse for, hvilke problemer han stod over for, og hvad han trods alt opnåede.

De baltiske stater bestod omkring 1600 af Danmark-Norge, Sverige med Finland, Rusland, Polen og de preussisk-livlandske og de tyske Hansestæder. Englands forhold til området har i nyere tid været gjort til genstand for en betydningsfuld forskning¹, men sandsynligvis på grund af kildematerialets omfang har disse studier hver for sig været begrænset til de bilaterale forbindelser mellem England og én af de baltiske stater. En følge af denne fremgangsmåde er, at det samlede overblik går tabt, og at enkeltbegivenheder ofte bliver proportionsforvrænget. Ved at behandle den engelske politik over for alle de

1. Edward P. Cheyney: *England and Denmark in the Later Days of Queen Elizabeth*, *Journal of Modern History*, I (1929), pp. 12-39; Henny Glarbo: *Christian IV og Jakob I*, *Danske i England* (1956), pp. 11-54; Inna Lubimenko: *Les relations commerciales et politiques de l'Angleterre avec la Russie avant Pierre le Grand*. Bibliothèque de l'École des Hautes Études, no. 261 (1933); Henryk Zins: *England and the Baltic in the Elizabethan Era* (1972), omhandler næsten udelukkende handelsforbindelserne med Polen; Josef Jasnowski: *England and Poland in the XVIth and XVIIth Centuries* (1948); Paul Simson: *Die Handelsniederlassung der englischen Kaufleute in Elbing*, *Hansische Geschichtsblätter*, XXII (1916), pp. 87-144; Hans Fiedler: *Danzig und England. Die Handelsbestrebungen der Engländer vom Ende des 14. bis zum Ausgang des 17. Jahrhunderts*, *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins*, LXVIII (1928), pp. 61-125; Richard Ehrenberg: *Hamburg und England im Zeitalter der Königin Elizabeth* (1896).

baltiske stater, og ved at se denne politik i relation til engelsk udenrigspolitik i almindelighed, er det artiklens formål at nå til en bedre forståelse af engelsk Østersøpolitik. Formålet med artiklen er desuden at undersøge, om den engelske konges politik over for de baltiske stater blev formuleret i sammenhæng med politikken over for det øvrige Europa, eller om de baltiske stater udgjorde en uafhængig enhed med egne problemkomplekser.

Den ovenfor omtalte forskning er i overvejende grad koncentreret om engelsk handel med Østersøstaterne. Denne interessevinkel er naturlig, eftersom engelsk handel ekspanderede kraftigt i anden halvdel af det 16. århundrede efter grundlæggelsen af Muscovy Company i 1555 og Eastland Company i 1579. Den engelske Østersøhandel var beskeden i forhold til Nederlandenes handel, men den var af stor betydning for engelsk økonomi. Eksporten af klæde skabte en levevej for tusinder af mennesker, og importen af materialer til skibsbygning satte England i stand til at opbygge en krigs- og handelsflåde.

Eastland Company havde monopol på den engelske handel med Norge, Sverige og alle østbaltiske havne bortset fra Narva. Danmark og Det tyske Riges Østersøkyster var delt mellem Eastland Company og Merchant Adventurers. Helsingør og København lå i Eastland Companys område, mens Merchant Adventurers havde monopol på handelen med den tyske Nordsøkyst. Muscovy Company havde kontrol med den engelske handel med Rusland over Arkangelsk og Narva.

Eastland Companys altdominerende eksportvare var farvet og færdigbehandlet klæde, som blev afsat i Danzig, Elbing og Königsberg. Importvarer var hamp, hør, lærred, beg, tjære, aske og potaske. Korn blev importeret, når der var mangel i England. Fra Sverige og Finland blev importeret tømmer, tjære og lejlighedsvis jern og kobber. Rug købtes i Danmark og tømmer i Norge. Omfanget af den norske handel er blevet anslået til en tredjedel af kompagniets handel øst for Øresund. Muscovy Company eksporterede færdigbehandlet klæde og af og til krigsmateriel til Rusland, mens det importerede pelsværk, voks, tran, tømmer og andet skibsbygningsmateriel, især tovværk. Korn importeredes afhængigt af den engelske efterspørgsel. Merchant Adventurers solgte ubehandlet klæde til Nordtyskland og importerede herfra blandt andet lærred, olmerdug, vin, isenkram og korn².

I betragtning af den engelske handels betydning var det naturligt, at det var et grundlæggende element i Jakobs Østerpolitik at sikre den de bedst mulige

2. R.W.K. Hinton: *The Eastland Trade and the Common Weal in the Seventeenth Century* (1959), pp. 5, 35-41, 51-52; E. Lipson: *The Economic History of England* (1931), II, pp. 185-86, 319, 327, 334; Hans Hausscherr: *Wirtschaftsgeschichte der Neuzeit vom Ende des 14. bis zur Höhe des 19. Jahrhunderts*, (3. udg. 1960), p. 93; Aleksander Loit: *Sverige och Östersjöhandeln under 1600 Talet*, Historisk Tidskrift (1964), p. 313; Henryk Zins: *England and the Baltic*, passim.

vilkår. Dette opnåedes først og fremmest ved at skaffe de tre handelskompagnier favorable handelstraktater, der fastsatte vilkårene for sejlads i Østersøen og i Nordhavet og for handlen på de baltiske markeder. Derudover var det væsentligt at bevare ro og orden i området. Krige måtte afværges, og hvor dette ikke lykkedes, måtte de bringes til ophør snarest muligt. Og dog; krig var ikke nødvendigvis altid et onde. Handelen havde de bedste udfoldelsesmuligheder, når ingen baltisk stat var så stærk, at den kunne diktere handelsvilkårene. Det kunne derfor være formålstjenligt for England at gå imod en stat, der var blevet for dominerende. Spørgsmålet er, om engelsk politik alene motiveredes af disse handelspolitiske hensyn, eller om den også motiveredes af engelske interesser uden for Østersøen, således at den baltiske politik udgjorde en del af den samlede engelske udenrigspolitik.

Den følgende undersøgelse er opdelt i tre tidsperioder, da vigtige politiske ændringer i Østersøen omkring 1613 og 1620 påvirkede betingelserne for den engelske politik.

Østersøen ved Jakobs tronbestigelse

Da Jakob i 1603 arvede den engelske trone, var Østersøområdet præget af ustabile forhold.

Danmark-Norge var den stærkeste stat, og den danske konges politik var af afgørende betydning for alle tre kompagniers handel. Den danske konge beherskede adgangen til Østersøen via Øresund og Store Bælt, og han gjorde energiske forsøg på at få kontrol med handelsruterne nord om Norge til Rusland og syd om Holsten ad Elben til Det tyske Rige. Disse ambitioner førte til et spændt forhold til Elizabeth, et forhold der blev yderligere forværret af tiltagende engelsk fiskeaktivitet ved Norge og Island. Elizabeths politik over for Danmark havde to mål: at hævde engelske handels- og fiskerettigheder mod den stadig mere aggressive danske politik, og at holde Danmark neutral i den engelsk-spanske konfrontation for derved at hindre et samarbejde mellem den danske og den spanske flåde. Det lykkedes Elizabeth at holde Danmark neutral, men ikke at opnå tilfredsstillende vilkår for handel og fiskeri. En engelsk-dansk konference i Bremen havde nået et dødvande, allerede før den engelske dronnings død officielt afbrød mødet³.

Sverige var i modsætning til Danmark en stat af relativt ringe betydning. Sverige havde kun adgang til Nordsøen ved Götaelvens udløb, og dets forsøg på at komme ud til Hvidehavet blev konsekvent imødegået af Danmark. Sveriges ekspansion gik mod øst langs Østersøens østlige kyster, hvor erobringen

3. Edward P. Cheyney: *England and Denmark*, pp. 12-39; Arthur Attman: *Den ryska marknaden i 1500-talets baltiska politik 1558-1595* (1944), p. 413.

af Narva fra Rusland i 1581 var en vigtig milepæl. Muscovy Company måtte herefter anvende vejen nord om Norge for at nå frem til de russiske markeder. Sverige blev dog anset for at være svagere end Danmark, et indtryk som forstærkedes af de usikre indre forhold i Sverige i denne periode. I 1599 havde den protestantiske regent Karl afsat den retmæssige svenske konge, den katolske Sigismund af Polen, og i de følgende 30 år var Sverige og Polen i krig næsten uafbrudt. Herredømmet over Livland var et vigtigt krigsmål, og ved gentagne gange at blokere Riga bragte Sverige sig i et modsætningsforhold til alle vestlige handelsnationer. Elizabeth holdt sig neutral i det svensk-polske forhold, da det tjente de engelske interesser bedst, at de to lande holdt hinanden i skak⁴.

På det tidspunkt, da Jakob overtog magten i England, var Rusland på sammenbruddets rand som følge af borgerkrige. Det betød, at Muscovy Companys gunstige handelsprivilegier ikke længere kunne tages for givet⁵. Englands mest presserende problem i den østlige del af Østersøen var dog forholdet til de preussisk-livlandske Hansestæder. Ved oprettelsen af Eastland Company var Danzig blevet kompaniets stabelstad; men da Danzig senere forringede dets privilegier, flyttede kompagniet sin handel til Elbing, en mindre Hansestad i Østpreussen. Danzig vendte sig derefter mod de engelske købmænd, og byens politik kom derved til at udgøre en del af Hanseforbundets generelle forsøg på at trænge de engelske købmænd tilbage fra kontinentet og tilbageerobre de tabte Hanseprivilegier i England. Danzig fik ekskluderet Elbing af Hanseforbundet og fik den polske konge til at nægte at godkende Elbing som engelsk stabel. Disse forhold forværredes af en religiøs strid mellem det overvejende protestantiske Elbing og den polske, katolske konge, en strid hvor de engelske købmænds tilstedeværelse i Elbing var en ekstra hindring for Sigismunds mod-reformatoriske planer. Skønt alt dette ikke medførte nogen nedgang i kompagniets handel med Elbing, vedblev residensen der at volde problemer i forholdet til den polske konge⁶.

Englands forhold til de tyske Hansestæder fremviste endnu vanskeligere problemer. Et kejserligt edikt havde i 1597 forbudt Det tyske Riges undersåtter at handle med Merchant Adventurers, og som svar havde Elizabeth udelukket Hanseforbundet fra al handel i England. Ediktet var imidlertid kun rettet mod det engelske kompagnis monopolstilling, og som følge af de tyske by-

4. Bertil Thyresson: *Sverige och det protestantiske Europa från Knäredfreden til Rigas erövring* (1928), pp. 5-11; Wilhelm Tham, *Den svenska utrikespolitikens historia* 1:2, 1560-1648 (1960), p. 86.

5. Lubimenko: *Les relations commerciales*, pp. 45-47, 201; Attman: *Den ryska marknaden*, pp. 154, 408-9.

6. Simon: *Die Handelsniederlassung*, pp. 128-32; Zins: *England and the Baltic*, pp. 9-10; Fiedler: *Danzig und England*, pp. 115-17.

ers indbyrdes rivalisering fik de engelske købmænd adgang til at handle i Hansebyen Stade ved Elbens udløb, når blot de ikke officielt var medlemmer af kompagniet. Lybeck og Hamborg anklagede Stade over for kejseren, men blev henvist til at søge direkte forhandling med England. En konference blev afholdt i Bremen, men den bragte lige så lidt som den samtidige engelsk-danske konference noget resultat. Trods handelsmulighederne i Stade havde engelsk handel på Tyskland dog lidt et alvorligt tilbageslag⁷.

Englands forhold til de baltiske stater fremviste derfor i 1603 alt i alt et utilfredsstillende billede.

Jakobs baltiske politik 1603-1612

Den skotske kong Jakobs magtovertagelse i 1603 betød ikke alene en ny regent på den engelske trone, men også en ny politik. Som Elizabeth så han sig selv som den protestantiske verdens forkæmper og forsvarer, men i modsætning til sin forgænger afskyede han krig. Ledestjernen i Jakobs udenrigspolitik var et tusindårsrige, hvor alle stater levede i evig fred og fremgang med Jakob som mægler i tilfælde af konflikter. Den vigtigste hindring for en europæisk fred var den engelsk-spanske krig, og Jakob indledte derfor straks fredsforhandlinger, der førte til fred i august 1604⁸.

Også Østersøpolitikken ændredes. Det gjaldt især over for Danmark, hvor forholdet bedredes straks ved Jakobs tiltræden. Christian IV var Jakobs svoger, og forbindelserne mellem de kongelige familier havde været venskabelige, siden Jakob ægtede Christian IV's søster Anna i 1589. I sommeren 1603 udnyttede Jakob de venskabelige forbindelser til at indlede forhandlinger med Christian IV om vilkårene for engelsk fiskeri og sejlads i danske farvande. Bortset fra et krav om, at fiskeri i åbent hav og langs Norges og Islands kyster skulle være frit, og at engelske købmænd skulle have lov at søge havn i Norge og Island, koncentrerede Jakob sig om den altafgørende passage gennem Øresund. Han ønskede at gøre den danske konges administration af sundpassagen og opkrævelsen af sundtolden mindre vilkårlig og bad om, at toldsatserne måtte blive offentliggjort, og skibenes gennemfart ikke blive forsinket. Christian IV viste sig imødekommende, og et kompromis nåedes i slutningen af året:

7. Ehrenberg: *Hamburg und England*, pp. 213-15; Lipson: *Economic History of England*, pp. 204-8.

8. Se David Harris Willson: *King James VI & I* (1956), især kapitel 15. To nyere biografier er ret svage med hensyn til Jakobs udenrigspolitik: William Mc Elwee: *The Wisest Fool in Christendom. The Reign of King James I and VI* (1958) og David Mathew: *James I* (1967). En fremragende redegørelse for en del af udenrigspolitikken findes i Maurice Lee Jr.: *James I and Henri IV. An Essay in English Foreign Policy 1603-1610* (1970). Dronning Anna er senest blevet biograferet af Ethel Carleton Williams: *Anne of Denmark, Wife of James VI of Scotland: James I of England* (1970).

Fiskeri langs Norges og Færøernes kyster blev ikke tilladt; men med hensyn til Island kunne fiskeri uden for en afstand på to danske mil tillades ved et særligt pas fra den danske konge. Engelske skibe på vej til Rusland fik tilladelse til at søge nødhavn i Norge. Christian lovede endvidere at offentliggøre toldsatterne, hvis Jakob til gengæld ville sørge for, at alle engelske skibe blev udstyret med attesterede opgørelser over ladningen for at hindre det udstrakte smugleri. Aftalen gjorde ikke ende på uoverensstemmelserne, eftersom den danske konge fortsat undlod at offentliggøre toldsatterne og ofte forsinkede blandt andet engelske skibes passage, og de engelske købmænd på den anden side fortsatte deres smugleri. Men aftalen bragte en afslutning på den akutte spænding mellem de to lande, eftersom Jakob fandt, at de engelske kompagnier nu havde rimeligt tilfredsstillende vilkår i de danske farvande⁹.

Det personlige venskab mellem de to konger gik tilbage til Jakobs bryllup, hvor han tilbragte tre måneder ved det danske hof. Kontakten blev fornyet, da Christian i 1606 aflagde et officielt besøg på næsten fire uger hos sin søster og svoger, det første udenlandske kongebesøg siden Karl V besøgte Henrik VIII 1 1522. Besøgets ydre omstændigheder er vel dokumenteret i samtidige kilder, men hverken engelske eller danske kilder taler om, at besøget havde politiske motiver, eller at det fik politiske følger. Rygter ville vide, at Christian søgte støtte for sin kandidatur som konge af Rom, og at de to konger ville danne en koalition mod Rom og Spanien, som skulle omfatte Nederlandene, de tyske protestantiske fyrster og måske den franske konge¹⁰.

Med Jakobs magtovertagelse forbedredes også de engelske forbindelser til Polen. Afslutningen af krigen med Spanien fjernede den vigtigste uoverensstemmelse mellem de to lande: den polske forbitrelse mod det engelske forbud mod handel med Spanien og den engelske frygt for spansk indflydelse ved det polske hof. En gesandt fra Sigismund blev venligt modtaget af Jakob, som

9. L. Laursen og C. S. Christiansen (udg.): *Danmark-Norges Traktater 1523-1750* (1907-49), III, pp. 12-13 (cit.: *D.N.T.*): The Earl of Rutland til Christian IV, 11. juli 1603, Public Record Office, State Papers Denmark, 75/4, fol. 1: Akter og dokumenter vedr. det politiske forhold til England, 1603, Rigsarkivet, TKUA, England A 12. Resultatet af forhandlingerne blev ikke nedfældet i en traktat, men så sent som i 1624 refererer Jakob til, at der var blevet truffet en aftale: Jakob I til Christian IV, 8. april 1624, *Appendix II to the Forty-Sixth Report to the Deputy Keeper of the Public Records for the year 1883* (1885), p.41 (cit.: *App. II to 46th Report*), brevets latinske tekst gengives i engelsk oversættelse i Ronald M. Meldrum (udg.): *The Letters of King James I to King Christian IV 1603-1625* (1976, offsetudg. i Rigsarkivets bibliotek) p. 238; Astrid Friis: *Alderman Cockayne's Project and the Cloth Trade* (1927), p. 225.
10. Glarbo: *Christian IV*, p. 22; Zorzi Giustinian til Dogen, 24. august 1606, H.F. Brown and A.B. Hind (udg.): *Calendar of the State Papers and Manuscripts relating to English Affairs existing in the Archives and Manuscript Collections of Venice 1603-43* (1900-25), I, p. 394; Henry Wotton til Robert Cecil, 1. september 1606, L. Pearsall Smith: *The Life and Letters of Sir Henry Wotton*, II (1907), pp. 360-61.

anerkendte Sigismund som den retmæssige konge af Sverige ved at nægte at modtage en gesandt fra Karl IX af Sverige. Han tillod også Sigismund at hverve 8.000 soldater og at købe 20 skibe i England, hvis han ønskede det. Danzig og Elbing sendte også gesandter til London. Danzig forsøgte at genoprette venskabelige forbindelser ved at tilbyde Eastland Company stabelrettigheder, men da tilbudet ikke gav de engelske købmænd rettigheder, der svarede til Danzigkøbmændenes, foretrak kompagniet at forblive i Elbing. Danzig prøvede derefter at standse engelsk handel på Elbing, men takket være Jakobs gode forbindelser med Sigismund, kunne Elbinghandlen opretholdes uhindret¹¹.

Som et resultat af de forbedrede forbindelser til Danmark og Polen kølnedes Englands forbindelser til Sverige – de to staters fælles fjende. Sverige fik lov at hverve soldater i England, men Jakob havde ingen sympati til overs for en tronraner som Karl. Da engelske handelsinteresser i Sverige var beskedne, var det af underordnet betydning, at forholdet til Sverige forringedes¹².

Forholdene til de andre baltiske stater fortsatte ad de samme baner som før Jakobs magtovertagelse. Jakob afviste i 1604 et krav fra de tyske Hansestæder om tilladelse til at eksportere 50.000 stykker klæde årligt fra England. De tyske ambassadører fik besked om, at den samlede engelske klædeeksport kun var på 12.000 stykker, og at forbudet mod hanseaternes handel i England ville blive opretholdt. På den anden side forbedredes de engelske handelsvilkår i Tyskland noget i 1607, da det lykkedes Stade at opnå kejserens tilladelse til, at de engelske købmænd anvendte Stade som stabel, forudsat at de ikke optrådte som monopol. Den tyske kejser, Rudolf II, ønskede ikke at gå til yderligheder mod de engelske købmænd, eftersom det var vigtigt at bevare handelsforbindelsen af hensyn til den sydtyske eksport af lærred, vin og isenkram¹³.

I Rusland var forholdene helt uoverskuelige på grund af borgerkrigene, og den engelske politik var derfor forsigtig og afventende. Rusland fik tilladelse til at hverve soldater på linje med dets fjender, Sverige og Polen. Mens de fleste andre udlændinge flygtede, forblev Muscovy Companys repræsentant i Moskva, hvor det lykkedes ham at få kompagniets privilegier fornyet af hver ny zar¹⁴.

Få år efter Jakobs magtovertagelse begyndte den voksende spænding i Tyskland mellem de katolske og protestantiske fyrster at brede sig til det øvri-

11. I 1606, da Danzig søgte at få Sigismund til enten at ophæve kompagniets handelsret eller til at brandskatte det, lykkedes det den engelske gesandt William Bruce at få Sigismund til at undlade dette. Jasnowski: *England and Poland*, pp. 27-28; Simson: *Die Handelsniederlassung*, pp. 130-32.

12. Thyresson: *Sverige och det protestantiske Europa*, p. 6.

13. Ehrenberg: *Hamburg und England*, pp. 203-5, 217-23.

14. S. Yakobson: *Early Anglo-Russian Relations 1553-1613*, Slavonic and East European Review, XIII (1934-35), p. 608.

ge Europa. I 1608 og 1609 blev henholdsvis Den protestantiske Union og Den katolske Liga grundlagt, og i 1609 gav arvefølgestriden i Jülich-Kleve et påskud for åben krig. Da kejseren befalede sin bror, ærkehertug Leopold, at beslaglægge de omstridte områder, forvandlede striden til en europæisk krig. Frankrig, Nederlandene og England dannede en antihabsburgsk koalition, der i 1610 bragte Jülich tilbage på protestantiske hænder¹⁵.

Jakobs deltagelse i denne krig fik ingen indflydelse på hans baltiske politik. Han forblev positivt indstillet over for Danmark, også efter at Christian IV afviste en anmodning fra de tyske protestantiske fyrster om at gå ud af Unionen, og han forblev køligt neutral over for Sverige, skønt Karl IX anmodede om at blive medlem af den antihabsburgske koalition. Jakobs forhold til det katolske Polen kølnedes noget på dette tidspunkt, men det skyldtes de polske sejre i krigen mod Rusland. Den baltiske politiks sigte var at sikre de engelske handelsinteresser¹⁶.

På dette tidspunkt blev engelske handelsinteresser først og fremmest truet af den dansk-svenske krig, som brød ud i 1611, og af den svensk-polske krig, som nu havde bredt sig til Rusland.

For de søfarende nationer var en krig mellem Danmark og Sverige altid en ulykke, da den kunne resultere i en lukning af Sundet eller i andre restriktioner for Østersøhandelen, og Jakob søgte da også at undgå dette ved gentagne gange at opfordre de to stater til at klare deres problemer ved forhandlinger. Før udbruddet af krigen gjorde Karl IX et energisk forsøg på at vinde England og Nederlandene over på sin side. Han tilbød at gå ind i den antihabsburgske koalition, han bad Jakob om at formidle forlig mellem ham og den danske konge, at forbyde polske hvervninger i England, og at mægle mellem Sverige og Polen, og han foreslog en alliance mod Rusland. Jakob forbød engelsk handel på Riga under den polsk-svenske krig, som Karl også havde anmodet om, at han anerkendte Karl som konge af Sverige, nu da hans stilling som de facto magtindehaver var åbenbar for enhver, men Karl opnåede ikke nogen nærmere forbindelse med England. Under forhandlingerne i Privy Council blev det udtrykkeligt fastslået, at hvis man skulle slutte en alliance med Sverige, skulle den begrænses til at være en handelsaftale, forudsat at de engelske købmænd var interesserede¹⁷.

De vestlige magter deltog ikke i krigen, men hældede i deres neutralitet over mod Danmark, skønt Christian IV hævdede sundtolden med en tredjedel. Ja-

15. Willson: *King James*, pp. 278-79.

16. I. A. Fridericia, *Kristian IV indtil Freden i Lübeck, 1588-1629*, Danmarks Riges Historie, IV, p. 141; Tor Berg: *Johan Skytte* (1920) pp. 197-209; Jasnowski: *England and Poland*, pp. 29-30.

17. Jakob I til Christian IV, 21. februar og 24. december 1610, *App. II to 46th Report*, p. 8, *Letters of King James*, pp. 104-5, 109; Berg: *Johan Skytte*, pp. 197-209.

kob protesterede, men tillod alligevel Danmark og ikke Sverige at hverve soldater i England. Da krigen var nået til et dødt punkt, efter at det danske fremstød i Sverige var blevet standset, lykkedes det Jakob at blive anerkendt som mægler i striden, og i april 1613 ratificerede han fredstraktaten. For de engelske interesser var det vigtigste af krigens resultater, at Sveriges forsøg på at nå ud til Hvidehavet blev bremset¹⁸.

Det andet problem for engelsk handel var den svensk-polske krig, der nu havde bredt sig til Rusland, hvor både Sverige og Polen opnåede at få deres kandidater udnævnt til zar. Den engelske politik sigtede mod at holde Sverige og Polen ude af Rusland og i øvrigt at lade de to magter holde hinanden i skak. Engelske handelsinteresser var alvorligt truet ved Sveriges ekspansion langs Østersøens østkyst og ved Sveriges planer om at få kontrol med Kola-halvøen som en kompensation for nederlaget i Nordnorge. En polsk sejr ville dog være lige så uheldig som en svensk sejr. De engelske købmænds vanskelige position i Elbing ville ganske vist kunne forbedres ved en pro-polsk politik, men til gengæld var en polsk sejr i Rusland imod engelske interesser, dels fordi polakkerne på det russiske marked foretrak de nederlandske købmænd, englændernes værste konkurrenter, og dels fordi Sigismunds chancer for at tilbageerobre Sverige ville blive forøget¹⁹. Hvis det lykkedes Sigismund at generebre Sverige, ville en katolsk magt kontrollere alle handelsveje i Østersøen og have Gøtaelven med Elfsborg som udgangspunkt for flådeoperationer i Nordsøen.

På denne baggrund undfangede nogle foretagsomme englændere i Rusland sammen med Muscovy Company i 1612 en plan om at oprette et engelsk protektorat i det nordlige Rusland. Protektoratet skulle omfatte Nordrusland og ruten langs Volga til det Kaspiske Hav, således at englænderne hermed kunne få den eftertragtede handelsforbindelse med Persien. Jakob var villig til at gøre et forsøg og afsendte en forhandlingsdelegation bestående af John Merrick og William Russell, henholdsvis agent og direktør for Muscovy Company. Da de to ambassadører nåede Arkangelsk i 1613, var Mikael Romanov blevet udnævnt til zar og de skrinlagde fornuftigvis projektet og lykønskede i stedet den nye zar²⁰.

Også de tyske Hansestæder voldte bekymringer for engelsk handel. I foråret 1610 lykkedes det således Hansestæderne at fremkalde et nyt kejserligt edikt, der gav ordre til, at engelske købmænds varer og tilgodehavender skulle

18. Fridericia: *Kristian IV*, pp. 141-42; Glarbo: *Christian IV*, pp. 33-38; Tham: *Utrikespolitikens historia*, p. 99.

19. Tham: *Utrikespolitikens historia*, pp. 106-11; Lubimenko: *Relations commerciales*, p. 135.

20. Yakobson: *Early Anglo-Russian Relations*, p. 609; Inna Lubimenko: *A Project for the Acquisition of Russia by James I*, *English Historical Review*, XXIX (1914), pp. 253-56.

beslaglægges. Hamborg og Lybeck arresterede derefter de engelske købmænd i deres byer, men da Jakob truede med gengældelsesaktioner, blev købmændene frigivet, og i november 1610 lykkedes det Stade og den engelske gesandt Stephen Lesieur at få kejseren til at godtage, at bestemmelserne fra 1607 skulle forblive i kraft.

Hamborgs holdning til det engelske handelskompagni var imidlertid mere nuanceret end som så. Hamborg ønskede ligesom de andre stæder at genvinde Hanseprivilegierne i England, men tidligere havde byen også haft betydelige fordele som stabel for Merchant Adventurers, og byrådet gjorde talrige hemmelige forsøg på at få englænderne tilbage. Merchant Adventurers afviste Hamborgs tilbud, indtil byen endelig i 1611 tilbød kompagniet alle de tidligere privilegier. Samme år ophævede kejseren ediktet af 1597 for Hamborgs vedkommende og afviste to år senere Lybecks og Kølns sidste forsøg på at få rigsdagen til at vedtage, at ediktet skulle stå ved magt. Til gengæld blev Hansekøbmændenes kontor i London genåbnet, og de fik visse økonomiske begunstigelser²¹.

På samme tid forringedes Eastland Companys stilling i Elbing, hovedsageligt som følge af at Englands forhold til Polen kønedes efter store polske sejre i Rusland. Sigismund var derfor nu mere tilbøjelig til at støtte Danzigs kamp mod englænderne i Elbing. Dertil kom, at Sigismund i 1612 lyste det protestantiske Elbing i band i sin kamp for at vinde byen for katolicismen. Den engelske handel led betydeligt under dette, og kompagniet indledte derfor forhandlinger om stabelret med både Danzig og Königsberg. Der kom dog intet ud af forhandlingerne, og kompagniet forblev i Elbing²².

Gennemgangen af Jakobs baltiske politik i perioden 1603-13 viser, at den i alt overvejende grad blev formuleret ud fra hensynet til de engelske handelsinteresser. Det var dem, der afgjorde politikken over for Rusland, hvor målet var at opretholde handelsprivilegierne på trods af borgerkrige og, da denne politik var i fare, at oprette et engelsk protektorat over Nordrusland. Handelsinteresserne dikterede politikken over for Hansestæderne. I striden med den tyske Hanse lykkedes det at få ediktet af 1597 ophævet, og målet over for de preussisk-livlandske Hansestæder og Polen var at få stabelen i Elbing anerkendt. Forholdet til Polen blev forbedret, således at den polske konge blev mindre interesseret i at støtte Danzigs kamp mod Eastland Company. Da den polske ekspansion truede engelske handelsinteresser i Rusland, kønedes forholdet til Polen imidlertid. Handelsinteresser udgjorde også den væsentligste del af for-

21. Ehrenberg: *Hamburg und England*, pp. 203-29; Lipson: *Economic History of England*, pp. 208-11.

22. Simson: *Die Handelsniederlassung*, pp. 130-32.

holdet til Danmark. De forbedrede forbindelser i 1603 resulterede i bedre vilkår for engelsk handel og fiskeri, og Jakobs mægling i Kalmarkrigen var – ud over hensynet til hans egen prestige – motiveret af handelshensyn. Svenske alliancetilbud blev overvejet og forkastet af handelsmæssige grunde.

Årsagen, til at Jakobs Østersøpolitik udelukkende var præget af hensynet til de engelske handelsinteresser, var, at England ikke stod over for alvorlige udenrigspolitiske problemer. England havde fået fred med Spanien i 1604, og handelskonkurrenten, Nederlandene, var indtil 1609 beskæftiget med krigen med Spanien og de efterfølgende fredsforhandlinger. Mod periodens slutning var der tegn på ændringer, efterhånden som spændingen forstærkedes på den europæiske scene, men denne spænding var endnu ikke så stærk, at den fik indflydelse på Østersøpolitikken.

Jakobs baltiske politik 1613-1620

Skønt freden mellem Sverige og Danmark blev genoprettet i 1613, øgedes spændingen i Østersøområdet yderligere i de kommende år, og den kom nu til udtryk i et alliancesystem. Før krigen havde Nederlandene, for hvem Østersøhandelen var af yderste vigtighed, sympatiseret med Danmark, fordi den svenske blokade af Riga vanskeliggjorde hollandske handel. De danske krigsindgreb – forøgelse af sundtolden og forbud mod handel på Sverige – bevirkede, at Nederlandene svingede over til Sveriges side. En medvirkende årsag hertil var, at Christian IV's ambitioner efter krigen rettede sig mod Nordtyskland, hvor han stræbte efter at få kontrol med Elben og Weser. Som et middel til at opnå dette arbejdede han for at få placeret sine sønner i de nordtyske sekulariserede bispedømmer. Desuden grundlagde og befæstede han Glyckstadt, holdt krigsskibe på Elben og i Nordsøen og krævede, at Hamborg skulle anerkende hans overhøjhed. Altsammen ting der truede hollandske interesser i området. I 1614 sluttede Sverige og Nederlandene et forsvarsforbund, idet Sverige tiltrådte den alliance, som Nederlandene og Lybeck havde indgået i 1613. Alliancens formål var at sikre den frie handel og de allieredes rettigheder i Nordsøen og Østersøen. Hvis en af parterne blev angrebet af en anden stat, skulle de andre komme til hjælp. En særskilt traktat, der fastsatte hjælpens størrelse til 4.000 soldater, blev dog aldrig ratificeret. Alliancen, der skulle gælde i 15 år, var hovedsageligt rettet mod Danmark²³.

England var også blevet ramt af sundtoldens forhøjelse; men for England var det af underordnet betydning i forhold til de problemer, som Nederlandene nu stillede England over for. Nederlandene var nemlig efter våbenstilstan-

23. Fridericia: *Kristian IV*, pp. 159-61. Thyresson: *Sverige och det protestantiske Europa*, pp. 55-56.

den med Spanien i 1609 slået ind på en meget aggressiv handels- og fiskeripolitik med det resultat, at engelske og hollandske interesser kolliderede i en verdensomspændende strid, som uundgåeligt også kom til at gælde Østersøområdet. Det hollandske alliancesystem gjorde således Danmark til Englands allierede, skønt modstridende handelsinteresser pegede i en anden retning.

I 1614 indtraf et mærkeligt intermezzo i det engelsk-danske forhold, da Christian IV uanmeldt besøgte den engelske kongefamilie. Nogle var af den opfattelse, at besøget kun skyldtes hans ønske om at besøge sin søster, andre mente, at Christian, der før havde prøvet at rådgive Jakob i børnenes ægteskabsanliggender, nu kom for at forhindre prins Karls giftermål med den spanske Infanta, Filip II's datter. Jakob skulle være blevet fornærmet, og besøget følgelig afkortet. Dette var kun rygter, og der findes ingen kilder, der oplyser noget om besøgets årsager eller resultater. Sandsynligheden taler dog for, at begge motiver lå bag besøget.

Rigtigt var det, at Jakob ikke yndede indblanding i sine planer om en engelsk-spansk ægteskabsalliance. Han havde i 1613 bortgiftet sin datter Elizabeth til Frederik V af Pfalz, de tyske protestanternes leder, og havde sammen med Nederlandene tilsluttet sig Den protestantiske Union. En ægteskabsforbindelse med Spanien var følgelig af fundamental betydning for Jakobs forsøg på at bringe ligevægt mellem de to grupper af stadigt fjendtligere europæiske stater. Forhandlingerne om en spansk brud til Jakobs ældste søn Henrik havde stået på med mellemrum fra 1604 til 1611, da det viste sig, at Filip II havde bortlovet sin ældste datter til Frankrig. Dybt krænket så Jakob sig derefter om efter andre katolske prinsesser. Ægteskabsforhandlingerne bragtes imidlertid til ophør med prins Henriks død i 1612, men da Jakob efter sin opløsning af Parlamentet i juni 1614 stod uden bevillinger, genoptog han forhandlingerne om et spansk ægteskab for prins Karl. Ikke alene den europæiske fred, men også Jakobs penge nød pegede nu mod en spansk Infanta med en stor medgift. Protestanter i og uden for England var naturligvis stærke modstandere af disse planer.

Hovedproblemet i forholdet til Danmark var på denne tid herredømmet over Spitsbergen. Muscovy Company havde i 1611 indledt hvalfangst ud for Spitsbergen i skarp konkurrence med hollandske og baskiske hvalfangere. Både englænderne og hollænderne hævdede, at de først havde opdaget området, og at de derfor havde eneret på hvalfangsten der. Den kendsgerning, at øen kaldtes Grønland, viste imidlertid, at den blev betragtet som en del af Grønland, der hørte under den danske konge. Christian IV prøvede da også at hævde sine rettigheder og at beskytte dansk hvalfangst mod andre nationer. I 1615 fik Robert Anstruther til opgave at få Christian til at overdrage herredømmet over Spitsbergen til Jakob, men som venteligt lykkedes det ikke. Først

i 1619, da Muscovy Company var hårdt presset af hollandske og engelske rivaler, enedes de to stater om at dele eneretten til hvalfangsten ved Spitsbergen og at udelukke alle andre nationer.

Også Nordtyskland var et område, hvor England og Danmark havde modstridende interesser. For Merchant Adventurers var udsigten til, at den danske konge skulle få kontrol med Elben og Weser foruroligende, eftersom han dermed ville blive i stand til at beherske kompagniets handel med Tyskland. Trods disse konflikter bevirkede det fælles fjendskab til Nederlandene, at de to stater stod på nogenlunde god fod²⁴.

Englands forhold til Rusland prægedes af anstrengelserne for at få den nye zar Mikael Romanov til at udstede nye privilegier for Muscovy Company, noget som han i modsætning til sine forgængere ikke uden videre var villig til. Den skarpe konkurrence mellem de engelske og hollandske købmænd gjorde det muligt for zaren at bruge privilegierne som lokkemad i forhandlingerne med de vestlige magter. Hvor meget privilegierne var værd, belyses af, at hollænderne tilbød polakkerne 20.000 £ for privilegierne, mens de var herrer i Moskva. Muscovy Company havde imidlertid den fordel, at dets agent John Merrick var blevet opfordret af zaren til at mægle mellem Sverige og Rusland. John Merrick var velorienteret om russiske forhold og identificerede sig med russiske interesser. Som modvægt havde Gustav Adolf anmodet Nederlandene om at sende mæglere til fredsforhandlingerne, men de holdt kun ud i kort tid og fik ingen indflydelse på forhandlingsresultatet. Fredstraktaten, der blev undertegnet i Stolbova i 1617, var hovedsageligt Merricks værk. Rusland var den tabende part og måtte derfor afstå en række fæstninger langs den finske grænse og Den finske Bugt, således at Rusland nu blev udelukket fra Østersøen. Det har været hævdet, at John Merrick afværgede den svenske ekspansion mod Hvidehavet, men selv om det er rigtigt, at Gustav Adolf havde haft planer om at erobre Kolahalvøen i 1614, så var disse planer opgivet, før fredsforhandlingerne åbnede, og det arktiske område blev følgelig ikke berørt. Som tak for Merricks anstrengelser blev Muscovy Company belønnet med en fornyelse af 1586-privilegierne, dog uden at englænderne fik monopol på handelen over Arkangelsk eller ret til at handle med Persien²⁵.

En mulighed for at opnå disse to mål viste sig i 1617, da zaren bad Jakob om et lån til brug i krigen mod Polen og ledsagede anmodningen med et forslag om et engelsk-russisk forsvars- og angrebsforbund. Ivan den Grusomme

24. Glarbo: *Christian IV*, pp. 40-44; *D.N.T.*, III, 369-72; Willson: *King James*, pp. 283-87, 347-48.

25. Lubimenko: *Relations commerciales*, pp. 153, 175-76; S. Konovalov: *Anglo-Russian Relations, 1617-18*, Oxford Slavonic Papers, I (1950), p. 100; Tham: *Utrikespolitikens historia*, pp. 111-14; Arthur Attman: *Freden i Stolbova 1617*, Scandia, XIX (1948-49), p. 43.

havde foreslået et sådant forbund i 1569, og forslaget var blevet gentaget af zar Mikael i 1613. Efter anmodning fra Muscovy Company og fra East India Company, som håbede at udvide sin handel med Asien og Rusland, lovede Jakob zaren et lån på 60.000 £, medens det russiske forslag om et angrebs- og forsvarsforbund blev udvandet til et engelsk tilbud om et venskabsforbund, som hverken forpligtede Jakob til at give zaren politisk eller militær støtte. De to handelskompagnier, som skulle skaffe pengene, fik kun rejst ca. 30.000 £, og i sommeren 1618 blev Dudley Diggs fra East India Company sendt til Rusland med denne sum. Ambassaden fik et mærkværdigt forløb, idet Diggs skiftede mening undervejs fra Arkangelsk til Moskva. Han sendte en del af sit følge til zaren med 12.000 £ og vendte selv tilbage til England med resten af beløbet. Samtidige kilder har ingen overbevisende forklaring på hans pludselige tilbagevenden, men det forekommer sandsynligt, at hans besøg i Rusland gjorde det klart for ham, at det ville være uklogt af East India Company at yde et lån mod sikkerhed i Muscovy Companys overskud, når man så kompagniets usle forhold i Rusland. Zaren følte sig stærkt krænket og begyndte åbent at begunstige hollænderne, men han modtog snart lånet af de resterende penge, og de venskabelige forbindelser blev genoprettet, skønt hverken forbund eller privilegier blev opnået²⁶.

Eastland Companys vanskeligheder med residensen i Elbing fortsatte. På Danzigs foranledning gav Sigismund i 1614 kompagniet ordre om at ophøre med at handle udelukkende med Elbing; et første led i en plan om at flytte kompagniets handel til Danzig – om nødvendigt med magt. Eastland Company adlød ikke ordren, og både i 1615 og 1616 sendte Jakob forgæves gesandter til det polske hof for at ændre ordren. Planerne blev dog ikke ført ud i livet, fordi Sigismund frygtede, at en tvangsforflytning ville få kompagniet til at slå sig ned i en anden stat og dermed berøve ham en betydelig indtægt. Sigismund krævede derfor økonomiske compensationer af Danzig for at gennemtvinge flytningen med det resultat, at Danzig opgav planen og i stedet i 1616 bad Jakob, om han kunne formå kompagniet til at vende tilbage til Danzig. Jakob svarede, at han ikke kunne tvinge sine undersåtter, men at han ikke ville modsætte sig en overflyttelse til Danzig. I 1617 søgte Eastland Company at indlede forhandlinger med Königsberg, men blev afvist af byens overherre, kurfyrst Johan Sigismund af Brandenburg, som ønskede at bevare et godt forhold til Polen. Kort efter forbedredes kompagniets stilling i Elbing noget, da den langvarige religiøse strid mellem Elbing og den polske konge blev bilagt ved et kompromis, der gav en af byens to kirker tilbage til katolicismen. Fornyede forsøg på at få Sigismunds anerkendelse af Elbingstaben viste sig dog

26. Konovalov: *Anglo-Russian relations, 1617-18*, pp. 65-76.

atter forgæves. Skønt kompagniets residens fortsat var i Elbing, fandt et stigende antal købmænd forholdene der utilfredsstillende og tog til andre havne og først og fremmest til Danzig. Striden om kompagniets residens var således begyndt at løse sig selv til fordel for Danzig²⁷.

I 1613 var de polske hære på tilbagetog, og Sigismund, der ønskede frie hænder til at genvinde det tabte russiske territorium, bad England og Frankrig om at mægle mellem Polen og Sverige. Anmodningen blev imødekommet, og Jakob afsendte John Dickinson som sin gesandt til mødet i Stettin i 1615. Hans sendelse traf sammen med offentliggørelsen af et polsk smædeskrift mod Jakob, så Dickinsons første opgave blev at kræve skriftet forbudt og forfatteren afstraffet. Efter nogen diskussion fik Jakob tilfredshed ved, at det fornærmelige skrift blev brændt offentligt. Selve mæglingen brød hurtigt sammen, da både den svenske og den polske konge indledte forhandlingerne med at hævde deres ret til Sverige²⁸. Efter det mislykkede Stettinmøde holdt Jakob sig neutral over for de krigsførende stater. Der var ingen udsigt til at få en fred i stand, og en fred var desuden ikke nødvendigvis i overensstemmelse med engelske interesser. Blev de to konger først frigjort fra deres indbyrdes krig, ville begge vende sig mod Rusland for at genvinde deres tidligere position der. Både Sigismund og Johan Adolf gjorde adskillige gange forsøg på at vinde Jakob, men forgæves²⁹.

England forholdt sig fortsat kølig over for Sverige, nu ikke mindst på grund af den svenske politiske tilslutning til Nederlandene. Gustav Adolf foreslog dog i 1617-18 Jakob at træde i spidsen for en almindelig protestantisk alliance, der skulle bestå af England, Sverige, Danmark og andre protestantiske stater. Baggrunden for forslaget var dels Sveriges ønske om at opnå støtte i kampen mod Polen, og dels et modtræk mod Danmark. Christian IV havde nemlig tilbudt at slutte forbund med Sverige på nogle vilkår, som Gustav Adolf ikke kunne acceptere, men som han på den anden side ikke blankt turde afvise. Ved at udvide det foreslåede forbund til en almindelig protestantisk alliance håbede han at uskadeliggøre det danske forslag.

Tanken om en alliance, der omfattede alle de protestantiske baltiske stater, var ikke ny. De tyske protestantiske fyrster havde søgt at få Danmark til at indtræde i Den protestantiske Union i forbindelse med Jülich-Kleve striden. I

27. Øresundstoldens tal viser, at der i perioden 1589-1612 i årligt gennemsnit ankom 51 skibe til Elbing og 19 til Danzig. I perioden 1613-1626 var de tilsvarende tal 30 og 30. Et stigende antal handlede i Königsberg, hvilket betød, at kun et mindretal vedblev at handle på Elbing. Simson: *Die Handelsniederlassung*, pp. 133-36.

28. Thyresson: *Sverige och det protestantiske Europa*, p. 77; Jasnowski: *England and Poland*, pp. 30-31.

29. Thyresson: *Sverige och det protestantiske Europa*, pp. 87, 89; Lubimenko: *Relations commerciales*, p. 152; Jasnowski: *England and Poland*, p. 30.

1612 og 1613 var England og Nederlandene trådt ind i Unionen, og i 1614 og igen i 1615 havde de tyske fyrster fået Jakob til at forsøge at få Christian IV til at indtræde. Den danske konge afviste dog tanken, da han af hensyn til sin nordtyske politik ikke ønskede at provokere kejseren eller Spanien. Heller ikke Jakob nærede i 1617 noget ønske om at provokere Spanien ved at påtage sig førerskabet i en protestantisk alliance. Netop i 1617 indledtes formelt forhandlingerne om en spansk brud til prins Karl efter tre års indledende diskussioner. Jakob afslog derfor det svenske tilbud og foreslog i stedet, at Sverige sluttede forbund med Danmark. I dette forbund ville han være villig til at indtræde. Fra et engelsk synspunkt havde et dansk-svensk forbund flere fordele. Det ville mindske spændingen mellem de to stater, som stedse bevægede sig på randen af åben krig, en krig som ville være skadelig både for engelske handelsinteresser og for den protestantiske sag. Samtidig ville den lamme Nederlandenes baltiske alliancesystem, som havde Sverige som hjørnesteen. Jakobs forslag blev naturligvis ikke realiseret, da det var imod Sveriges interesser, men Jakob gjorde dog endnu et forsøg, da han i 1619 skrev til Christian, at han var gunstigt stemt over for en dansk-svensk alliance. Samtidig havde han heller ikke opgivet sin interesse for en almindelig protestantisk alliance, selv om han på grund af de spanske forhandlinger ikke kunne spille en aktiv rolle. I 1618 foreslog han derfor uofficielt Christian, at han skulle danne en sådan alliance, men ingen af allianceforslagene blev taget op af den danske konge³⁰.

Gennem hele perioden 1613-20 var Nederlandene Englands farligste konkurrent i handel, fiskeri og hvalfangst. Hollændernes ekspansionistiske politik gjorde sig gældende i Østersøen, hvor Nederlandene opbyggede et alliancesystem med Sverige og Lybeck. Den hollandske politik tvang England over på Danmarks side som en modvægt til det hollandske alliancesystem. Dette valg var dog langt fra helhjertet, fordi Danmark ved Spitsbergen og i Nordtyskland førte en politik, som var i modstrid med engelske interesser. Den hollandske politik bevirkede også, at England tog afstand fra Sverige, skønt Sverige nu var en stormagt, der kunne have udgjort en nyttig modvægt mod Danmark. I den svensk-polske krig holdt England sig neutral, eftersom engelske interesser var bedst tjent med, at der bevaredes en ligevægt mellem de to stater. Derved kunne ingen af dem vinde herredømmet over de livlandske handelscentre eller udvide sig på Ruslands bekostning. England støttede derimod åbenlyst Rusland. Formålet med denne politik var at styrke Muscovy Company i konkurrencen med de hollandske købmænd. Forsøgene på at få Dan-

30. Thyresson: *Sverige och det protestantiske Europa*, pp. 66, 88-89, 111-45, 171; Willson: *King James*, pp. 365-372; Michael Roberts: *Gustavus Adolphus. A. History of Sweden 1611-1632* (1953), I, p. 157.

mark til at danne en protestantisk alliance skyldtes et almindeligt ønske om at undgå krig i Østersøområdet og at styrke den protestantiske fløj, men også ønsket om at neutralisere det hollandske alliancesystem. Handelsinteresser spillede stadig en dominerende rolle i udformningen af Englands baltiske politik, men i modsætning til perioden før 1613 var det nu forhold uden for Østersøen – nemlig den hollandske konkurrence – der i en vis udstrækning bestemte den engelske politik.

Jakobs baltiske politik 1620-25

I perioden 1620-25 ændredes Englands baltiske politik på afgørende måde. Årsagen hertil var de alvorlige politiske problemer på den europæiske scene. Konfrontationen med Habsburgerne blev engelsk udenrigspolitikens altdominerende problem. Dette gjorde sig også klart gældende i Østersøområdet. Hensynet til handel, fiskeri og hvalfangst blev nu underordnet politikken mod Habsburgerne.

I 1618 blev Oldenbarnevelt, den nederlandske leder gennem mange år, afsat af Maurits af Oranien, der ønskede at forberede landet på den krig med Spanien, som han forventede ved våbenstilstandens udløb i 1621. Han anså Danmark for at være den bedste allierede af de to nordiske stater og ønskede derfor at skabe nære forbindelser med denne stat i modsætning til Oldenbarnevelt, der af handelspolitiske grunde anså Danmark for at være hovedmodstanderen i Østersøområdet. Samme år gjorde de bøhmiske stænder oprør, og i 1619 valgte de den protestantiske leder, Frederik V af Pfalz, til deres konge. Jakob opfattede både det bøhmiske oprør og svigersønnens valg som illegale handlinger og nægtede følgelig enhver støtte til bevægelserne, dog gjorde han i 1619 et forsøg på at mægle mellem Frederik og kejseren. Jakob skiftede imidlertid standpunkt i 1620, da Frederiks arvelande blev truet af Habsburgerne og Den katolske Liga, og da spanierne invaderede Pfalz i efteråret 1620, besluttede Jakob fuld af harme at støtte forsvaret af Pfalz militært. Parlamentet blev indkaldt i januar 1621, men Jakob krævede for små bevillinger og fik endnu mindre, så i sommeren 1621 måtte han igen nøjes med ad diplomatisk vej at søge at tilvejebringe en våbenstilstand. Da forhandlingerne endte uden resultat i efteråret 1621, og protestanternes situation blev stadig farligere, begyndte Jakob at træffe forberedelser til krig. Han sendte Frederik penge og indkaldte Parlamentet, så han kunne få de nødvendige midler. Medlemmerne af Underhuset var stædige, de gik ind for en søkrig med Spanien og en protestantisk brud til prins Karl med det resultat, at Jakob i raseri over deres indblanding i hans førelse af udenrigspolitikken opløste Parlamentet i januar 1622. Da ingen krig kan føres uden penge, var Jakob atter henvist alene

til de diplomatiske virkemidler. I 1622 prøvede han atter forgæves at mægle, og i slutningen af samme år blev Pfalz erobret af spanske, bayerske og østrigske hære, medens Frederik sad som flygtning i Haag. For Jakob var der kun den mulighed tilbage at håbe på, at en ægteskabsalliance med Spanien ville få en gunstig virkning på Pfalz-problemet. Ægteskabsforhandlingerne blev nu taget op for alvor med det bemærkelsesværdige resultat, at prins Karl personligt drog til Spanien i februar 1623 for at få forhandlingerne ført til ende³¹.

Jakobs forsøg på at støtte Pfalzgreven involverede også Østersøstaterne. Den stat, der var mest direkte berørt af omvæltningen i Tyskland, var Danmark. Holsten var en del af Det tyske Rige, og Christian blev derfor gentagne gange anmodet om at hjælpe Frederik. I december 1620 pressede Maurits af Oranien på for at få ham til at sætte sig i spidsen for en almindelig protestantisk alliance mod den kejserlige hær, men da Christian forhørte sine potentielle allierede ved et møde i Segeberg i februar 1621, viste det sig, at grundlaget for en protestantisk aktion manglede. De nordtyske fyrster ønskede ikke krig, Nederlandene ville ikke yde den fornødne økonomiske støtte, og Jakob foretrak mægling. Det eneste, man enedes om, var, at Christian og de tyske fyrster skulle prøve at mægle mellem Pfalzgreven og kejseren samtidig med, at også Jakob forsøgte at mægle³².

Jakob prøvede dog også at hjælpe Frederik på anden vis. Allerede i foråret 1620 bad han Christian om et lån på 100.000 £ til hjælp for deres fælles slægtning. Han opnåede kun 50.000 £ og måtte oven i købet love, at han ville sørge for, at hollænderne ikke blandede sig i den danske ekspansionspolitik i Nordtyskland. I 1621 lånte Jakob ydermere 25.000 £, og i maj samme år sluttede han en venskabs- og handelstraktat med Danmark. Traktaten, der var blevet foreslået af Jakob i 1620, da han første gang bad om et lån, kan opfattes dels som lokkemad for den danske konge og dels som et middel til at konsolidere det protestantiske parti. Traktaten påbød evigt venskab og forbund mellem de to stater og forbød dem at støtte modpartens fjender. Hvis den ene part blev angrebet, skulle den anden betale udgifterne til 8 krigsskibe i 3 måneder. Om nødvendigt skulle yderligere hjælp ydes, men omkostningerne hertil skulle tilbagebetales efter krigen. Spørgsmålet om Danmarks indløsning af Shetlands- og Orkneyøerne blev stillet i bero i de to kongers levetid. Engelske og danske købmænd fik gensidigt frie handelsrettigheder i de to lande bortset fra Island, Færøerne og Nordnorge. En tillægstraktat et par måneder senere tillod begge landes undersåtter at deltage i hvalfangsten ved Spitsbergen i de to kongers levetid. Danmark stod åbenbart i størst fare for at blive inddraget i krigen i Tyskland, og Christian ønskede derfor, at der skulle ydes den angrebne part

31. Tham: *Utrikespolitikens historia*, pp. 121-22; Willson: *King James*, pp. 408-15.

32. Roberts: *Gustavus Adolphus*, p. 199; Fridericia: *Kristian IV*, pp. 165-66.

en større hjælp, end Jakob var indstillet på. Jakob fik reduceret Christians krav, men måtte til gengæld give efter på det handelspolitiske område, hvor det engelske mål havde været at få adgang til handelen med Nordnorge og de norske bilande og at få eneret på hvalfangsten ved Spitsbergen. Bestemmelserne om Orkneyøerne var en videreførelse af det kompromis, der blev indgået med Jakobs ægteskabstraktat med Danmark i 1589³³.

Samme måned sluttede Nederlandene en venskabstraktat med Danmark, hvorved de tidligere hollandske alliancer med Lybeck og Sverige blev neutraliseret. Christian udnyttede straks sin forbedrede position til at konsolidere sin ekspansion i Nordtyskland. Han opnåede kontrol med Weser og Elben ved at få en søn valgt til efterfølger i ærkebispedømmet Bremen og bispedømmet Verden, og han tvang Hamborg til at anerkende ham som overherre. Alt i alt en politik, som var decideret imod engelske økonomiske interesser i Nordtyskland³⁴.

Jakobs forsøg på at hverve støtte for tilbageerobringen af Pfalz kom også frem i forholdet til Polen. I 1621 planlagde den tyrkiske sultan et angreb på Polen, og Sigismund vendte sig mod de vestlige magter for at få hjælp. I denne forbindelse tilbød han at støtte Pfalzgreven ved kejserhoffet mod ret til at hverve 10.000 soldater i England og mod et lån til deres betaling. Jakob tilstod Sigismund hvervningsret til 5.000 soldater på den betingelse, at Sigismund fik kejseren til at slutte fred med Frederik. Hvis det mislykkedes, skulle Polen gå ind i krigen mod kejseren. Den polske konge afviste det sidste krav, men Jakob accepterede et tilbud om mægling. Aftalens resultater var dog beskedne. Kun 300 soldater nåede Polen efter at være blevet betalt af Jakob, og i mellemtiden havde Sigismund slået tyskerne uden fremmed hjælp. I 1623 prøvede Jakob igen at få den polske konge til at love at give Frederik diplomatisk støtte til gengæld for en tilladelse til at hverve 8.000 soldater. Men Sigismund havde ingen penge til at betale for hvervningen, og Jakob var ikke i stand til at tilbyde et lån, så forsøget gav ingen resultater³⁵.

Forholdet til Danzig forbedredes nu afgørende, da Estland Company var ved at blive mere indstillet på at flytte tilbage til Danzig. I 1622 indledte kompagniet med Jakobs billigelse forhandlinger med Danzig om stabelrettigheder, men da de engelske købmænd krævede mere, end Danzig var villig til at give, blev forhandlingerne afbrudt og blev ikke genoptaget før i 1626. Stabelspørgsmålet var imidlertid hermed forsvundet som et konfliktemne mellem England og Polen³⁶.

33. *D.N.T.*, III, p. 21-24, 372-80.

34. Fridericia: *Kristian IV*, p. 166.

35. Jasnowski: *England and Poland*, pp. 32-37.

36. Simson: *Die Handelsniederlassung*, pp. 137-38.

En konsekvens af Englands og Hollands forbedrede forhold til Danmark og Polen var, at Sverige blev isoleret fra Vestmagterne. Det dansk-svenske forhold var stadig spændt, og Gustav Adolf, som frygtede, at de nordtyske Hansestæder og fyrster ville blive helt underkastet dansk dominans, prøvede at få skabt en protestantisk alliance i Nordtyskland. Hans forslag, som blev fremsat i 1619 og 1620, blev imidlertid totalt afvist af de tyske fyrster og stæder, dels af frygt for Danmark og dels på grund af indre tysk uenighed. Svensk initiativ rettede sig derfor atter mod Polen, hvor de svenske hære havde en vis fremgang især i 1621-22, da Polen var under hårdt pres fra Tyrkiet. I 1621 blev Riga således erobret. Efter polsk anmodning sendte Jakob i 1621 en ud-sending, James Spens, til Gustav Adolf for at foreslå ham at slutte våbenstilstand med Polen og gøre fælles sag med polakkerne imod tyrkerne. Sendelsen gav ikke noget resultat, men den viser Jakobs ønske om at støtte Polen, nu da polakkerne på grund af den tyrkiske trussel ikke var i stand til at holde Sverige i skak. Jakob støttede da heller ikke et svensk forsøg i 1623 på at organisere en fælles offensiv mod de kejserlige styrker, en offensiv hvori et svensk angreb på Polen skulle spille en vigtig rolle. Jakob opfattede Polen som den mest værdifulde allierede i kampen om Pfalz samtidig med, at Sveriges ekspansion i Livland truede den engelske handel i området³⁷.

Jakobs politik over for Rusland viser, at denne stat lige så lidt som Sverige blev anset som en mulig støtte i kampen for Frederiks arvelande. Det engelske mål var nu som før at opnå de bedst mulige handelsvilkår. John Merrick var atter i 1620-21 i Rusland for at forhandle om handelsprivilegier med fuldmagt til at afslutte en venskabstraktat. Zaren genfremsatte imidlertid sit forslag fra 1617 om et forsvars- og angrebsforbund, og dermed gik forhandlingerne om et forbund i stå. Muscovy Company opnåede ikke retten til handelen med Persien eller monopolet på handelen over Arkangelsk, men Merrick opnåede dog at få fornyet kompagniets 1617-privilegier og at få lånet fra 1618 tilbagebetalt. Zaren sendte derefter en ambassadør til London for at få presset undertegnelsen af en angrebs- og forsvarsalliance igennem, men opnåede dermed kun, at Jakob i foråret 1622 klart afviste det russiske forslag³⁸.

I efteråret 1623 genåbnede Jakob imidlertid forhandlingerne. Muscovy Companys nye agent, Christopher Cocks, blev sendt til Moskva for at sikre, at kompagniets privilegier fortsat ville være gældende, efter at dets organisation var ændret fra joint stock til regulated trade. Cocks medbragte en venskabs- og handelstraktat underskrevet og beseglet af Jakob i juni 1623. Trak-

37. Thyresson: *Sverige och det protestantiske Europa*, pp. 194, 243; Tham: *Utrikespolitikens historia*, pp. 136-37.

38. S. Kononov: *Anglo-Russian Relations, 1620-24*, Oxford Slavonic Paper IV (1953), pp. 72-79; Ruth Schoener: *Zur Frage eines english-russischen Bündnisses im Jahre 1623*, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, VII (1959), pp. 193-94.

taten bestod af et forholdsvis betydningsløst kompromis mellem de to staters modstridende ønsker. Den gav ikke England handelspolitiske fordele ud over de engelske købmænds vante rettigheder, og Rusland opnåede ingen virkelig politisk eller militær støtte. De to parter kom aldrig længere end til de indledende drøftelser, da zaren krævede yderligere oplysninger fra England om konsekvenserne af kompagniets nye organisationsform, og Cocks vendte derfor i foråret 1624 tilbage til England uden overhovedet at have forelagt Jakobs traktat. Cocks sendelse har givet anledning til mange teorier, hvoraf den mest sandsynlige hævder, at traktaten var ment som lokkemad for handelsforhandlingerne. Det er næppe troligt, at Jakob skulle ønske at slutte en alliance med Rusland i sommeren 1623, eftersom det ville skade hans forhold til Polen på et tidspunkt, hvor han søgte at få Sigismund til at give Frederik diplomatisk støtte over for kejseren. Det engelske alliancetilbud blev i hvert fald ikke gentaget. Zaren udbad sig en forklaring på Cocks opførsel, men Jakob døde kort efter, og hans efterfølger reagerede ikke på henvendelsen³⁹.

Da prins Karl i oktober 1623 vendte hjem fra de mislykkede ægteskabsforhandlinger i Spanien, ændredes den engelske udenrigspolitik. Målet var fortsat at støtte protestantismen og især Pfalzgreve Frederik, men midlerne, hvormed dette skulle opnås, blev nu nogle andre. Jakobs plan om, at en engelsk-spansk ægteskabsalliance skulle få Spanien til at skride ind over for det katolske parti i Tyskland, havde lidt skibbrud, og prins Karl og hertugen af Buckingham gik nu ind for at erklære Spanien krig og søge at få rejst en væbnet modstand mod de kejserlige styrker i Tyskland. Parlamentet blev indkaldt og bifaldt den nye politik, men flertallet af medlemmerne ønskede, at kampen mod katolicismen skulle føres som søkrig mod Spanien og kunne ikke tilslutte sig Jakobs ønske om et protestantisk felttog i Tyskland. Parlamentet blev hjemsendt, til forhandlingerne med de involverede parter var afsluttet, og i juni og juli 1624 blev Robert Anstruther sendt til Danmark og de tyske stater og Jakob Spens til Sverige for at formå disse stater til at indtræde i en stor alliance mod Habsburgerne. Alliancen skulle omfatte både protestanter og katolikker, som skulle opstille en hær i Tyskland med det mål at tilbageerobre Pfalzgreve Frederiks tabte besiddelser og dermed sætte en stopper for Habsburgernes planer om et verdensomspændende katolsk rige⁴⁰.

Den kendsgerning, at den danske og den svenske konge blev spurgt samtidigt, viste sig at være en diplomatisk mesterstreg. Begge konger var på denne tid i færd med en fremgangsrig udvidelse af deres riger – Christian i Nord-

39. Lubimenko: *Relations commerciales*, pp. 161-63, 183-84; Schoener: *Zur Frage*, pp. 182-95; Kononov: *Anglo-Russian Relations 1620-24*, pp. 85-98.

40. S.R. Gardiner: *A History of England under the Duke of Buckingham and Charles I, 1624-28* (1875), I, pp. 22-23; Godfrey Davies: *The Early Stuarts 1603-1660*. The Oxford History of England (1959), pp. 58-60; Willson: *King James*, pp. 440-43.

tyskland og Gustav Adolf i den østlige Østersø – og begge var særdeles opmærksomme over for de farer, modpartens fremgang frembød for deres egen stat. Begge konger var glødende forsvarere af protestantismen og modstandere af et habsburgsk universalmonarki, og Christian især ønskede tillige at hjælpe sin slægtning. Men for begge konger var den vigtigste faktor sandsynligvis, at de ikke kunne lade modparten opnå fordelene ved at blive lederen af en væbnet intervention i Tyskland.

Christian gav i juli som foreløbigt svar, at han ikke kunne deltage direkte, men at han var villig til at yde Jakob økonomisk støtte. Når han kendte de tyske fyrsters holdning, ville han give sit endelige svar.

På samme tid forhandlede Jakob Spens med Gustav Adolf i Stockholm. Den svenske konge afviste de engelske forslag, men opstillede i oktober over for kurfyrsten af Brandenburg følgende betingelser for en direkte intervention i Tyskland: Gustav Adolf skulle være militær leder, havnebyerne Wismar og Bremen skulle overdrages Sverige som en garanti mod eventuelle angreb fra Danmark og som flådebasis, og en allieret Nordsøflåde på 25 skibe skulle sættes under svensk kommando. De allierede skulle endvidere bistå Sverige med at få sluttet våbenstilstand med Polen og skulle garantere, at Danzig holdt sig neutral. Gustav Adolf krævede en hær på 50.000 mand, hvoraf Sverige ville stille 16.000. Da Brandenburg forelagde den svenske plan for Nederlandene og England, blev den positivt modtaget i Nederlandene, mens Jakob ikke ville udtale sig, før han kendte de franske og danske reaktioner⁴¹.

Sidst på året vendte Anstruther tilbage til Danmark med meget mådelige resultater fra de tyske fyrster, og i januar 1625 erklærede den danske konge sig villig til at lede det tyske felttog, hvis England enten direkte eller gennem Nederlandene ville bistå med 7.000 mand. Hele hæren skulle bestå af 30.000 mand, hvoraf han ville stille de 5.000. Christians krav til England udgjorde kun 180.000 £ årligt, mindre end det halve af de 400.000 £, som Sverige krævede. Den vigtigste årsag til Christians forslag var uden tvivl hans frygt for, at vestmagterne ville antage Gustav Adolfs tilbud. Stillet over for disse to muligheder, tøvede Jakob ikke. Hans finansielle situation gav ham næppe noget valg, og i februar 1625 gik han ind på det billige danske tilbud⁴². Konsekvenserne af dette valg fik han ikke at se, da han døde den følgende måned. Men skønt det blev hans søn Karls opgave at videreføre den politik, som han havde antaget, kunne Jakob lykønske sig selv med, at det var lykkedes ham at få en hidtil neutral Østersøstat til at træde aktivt ind i den europæiske kamp mod Habsburgerne.

41. Fridericia: *Kristian IV*, pp. 170-71; Tham: *Utrikespolitikens historia* p. 137.

42. Roberts: *Gustavus Adolphus*, pp. 241-42; I.A. Fridericia: *Danmarks ydre politiske Historie (1629-1635)* (1876), p. 28; Fridericia: *Kristian IV*, p. 171.

I den tredje periode fra 1620-25 ændredes den politiske situation i Europa. Oprøret i Bøhmen og den påfølgende krig og krigen mellem Nederlandene og Spanien bevirkede, at Østersøstaterne blev af voksende politisk betydning for Englands europæiske politik i stedet for hovedsageligt at være af handelspolitisk interesse. I 1621 sluttedes et forbund med Danmark, hvor England gav efter på det handelspolitiske område mod at opnå politisk støtte i den europæiske kamp. Polske bønner om hjælp mod tyrkerne blev positivt besvaret mod løfter om diplomatisk støtte til Pfalzgreven. Sverige, Danmarks og Polens fjende, blev følgelig ikke anset for et aktiv i den europæiske politik, lige så lidt som Rusland, hvor de handelspolitiske interesser dominerede. Udviklingens sidste fase nåedes i Jakobs sidste regeringsår, hvor han anmodede både Danmark og Sverige om at lede et generelt felttog mod kejseren. De to stater blev anmodet herom, fordi de nu betragtedes som europæiske stater og ikke som isolerede Østersøstater.

Den kendsgerning, at denne periode er væsensforskellig fra de to første perioder, fremgår også på en anden måde. Indtil 1620 kom alle anmodninger om politisk og militær bistand fra Østersøstaterne. Englands initiativer i Østersøområdet rettedes udelukkende mod at fremme engelske handelsinteresser. Efter 1620 var det i stigende grad England, der bad Østersøstaterne om diplomatisk og militær støtte.

Redegørelsen for Jakobs Østersøpolitik viser, at spørgsmålet, om Østersøstaterne udgjorde et isoleret eller et integreret led i den samlede engelske udenrigspolitik, ikke kan besvares for hele perioden under ét. Indtil 1613 udsprang Jakobs politik over for Østersøstaterne hovedsageligt af handelspolitiske hensyn, og den kom derved til at udgøre en selvstændig del af engelsk udenrigspolitik. Fra 1613 til 1620 var den engelske Østersøpolitik fortsat hovedsageligt motiveret af handelspolitiske interesser, men den bestemtes nu i vid udstrækning af Englands konkurrenceforhold til Nederlandene. Østersøpolitikken var ikke længere uafhængig af den øvrige del af engelsk udenrigspolitik. I den sidste periode var handelsinteresserne endelig underordnet Jakobs ønske om at genvinde Pfalz og hindre et habsburgsk universalmonarki. Østersøpolitikken blev nu en fuldt integreret del af den samlede engelske udenrigspolitik.

Den engelske politik over for Østersøstaterne kan, hvis man ser den i relation til staterne enkeltvis, give et indtryk af en tilfældig politik uden større ambitioner end at løse problemerne efterhånden, som de meldte sig. Men anskuer man engelsk Østersøpolitik som et hele, kan det med ret hævdes, at den blev ledet af en sammenhængende række mål, og at disse mål blev søgt realiseret enten gennem engelske initiativer eller gennem engelske reaktioner på Østersøstaternes initiativer.

English summary

The Baltic policy of James I

The Baltic states in James's reign comprised Denmark-Norway, Sweden with Finland, Russia, Poland and the Prussian-Livonian and German Hanse towns. England's relationship to the area has been the subject of important recent research¹ but, doubtless because of the masses of archive material involved, these studies have been restricted to the bilateral relations between England and one of the Baltic states. This approach inevitably prevents the achievement of an all over perspective, and individual events frequently get out of proportion. By covering English policy towards all the Baltic states and by viewing this policy in relation to English foreign policy in general it is hoped to reach a better understanding of English Baltic policy. Besides this the aim of the essay is to examine whether James's policy towards the Baltic states was formulated in interdependence with his policy towards the rest of Europe, or whether it constituted an independent unit with its own complex of problems.

The importance both of export to and import from the states bordering on the Baltic made it natural that James's Baltic policy had as one of its basic elements to secure the most favourable conditions for English trade. The question is whether this was the only aim, or whether England's Baltic policy was also motivated by English interests outside the Baltic, thus forming part of the total English foreign policy.

The analysis divides the period into three parts as important political changes in the Baltic around 1613 and 1620 affected the preconditions for the English policy.

The survey of the Baltic policy in the period 1603-13 shows that it was predominantly motivated by commercial interests. They decided the policy towards Russia, where the aim was to maintain the trade privileges in spite of the civil wars, and, when this policy seemed endangered, to establish an English protectorate over North Russia. Commercial interests dictated the policy towards the Hanseatic towns. In the controversy with the German Hanse the English policy succeeded in getting the Imperial edict of 1597 suspended, and the aim of the policy towards the Prussian-Livonian towns and Poland was to get recognition of the English staple in Elbing. Relations with Poland were improved thus making the Polish King less interested in supporting Danzig's war against the Eastland Company. When the Polish expansion threatened English trading interests in Russia relations to Poland cooled however. Commercial interests too formed the basic part of the relationship with Denmark. The improved relations in 1603 resulted in better conditions for English trading

and fishing, and James's mediation in the Danish-Swedish war was motivated mainly by concern for English trade. Swedish offers of alliance were considered and rejected on commercial grounds.

The explanation of this commercially dominated policy is the fact that the peace with Spain in 1604 as well as the Dutch engagement in the war with Spain and in the ensuing peace negotiations until 1609 meant that England was not confronted with urgent problems of foreign policy. Towards the end of the period there were signs of change as the tension on the European scene grew stronger, but this tension was not yet strong enough to influence England's Baltic policy.

During the period 1613-1620 the Netherlands were England's most dangerous rival in trade, fishing and whaling. The expansive Dutch policy was also felt in the Baltic, where the Netherlands built up a system of alliances with Sweden and the German Hanse. The Dutch policy forced England to side with Denmark as a counterpoise to the Dutch system of alliances. Still, this choice was far from wholehearted because Denmark in Spitzbergen as well as in North Germany was following a policy contrary to English interests. The Dutch policy also caused England to neglect Sweden, although Sweden was now a major Baltic power that might have been a useful counterweight to Denmark. In the fight between Sweden and Poland England did not take side, as a balance between the two states served English interests best and would prevent either of them gaining the mastery of the Livonian trade centres or expanding significantly into Russia. England, however, sided very clearly with Russia. The aim of this policy was to strengthen the position of the Muscovy Company in its competition with the Dutch merchants. The tentative proposals to make Denmark form a Protestant alliance were prompted by the general wish to avoid war in the Baltic and to strengthen the Protestant party, but also by the wish thereby to neutralize the Dutch system of alliances. Commercial motives still predominantly decided English Baltic but in contrast to the first period relations outside the Baltic – namely the Dutch rivalry – to some extent formed the basis of the English policy.

During the third period 1620-25 the changed political situation in Europe: The Bohemian rebellion and the ensuing war as well as the war between Spain and the Netherlands caused the Baltic to be of growing political importance to England's European policy, instead of being mainly of commercial importance. In 1621 a treaty was concluded with Denmark, in which England yielded commercial points in order to gain political support in the European struggle. Polish requests for assistance against the Turks were positively answered in return for promises of diplomatic support for the Count Palatine. Sweden, the enemy of Denmark and Poland, was consequently not considered a political

asset, as was the case with Russia, where commercial motives were predominant. The last stage of development was reached in the last year of James's reign when he urged both Sweden and Denmark to lead a general campaign against the Emperor. These requests were made to the two states in their capacity as European – not Baltic – powers.

The fact that this period is fundamentally different from the first two periods can be seen in another way as well. Until 1620 all requests for diplomatic and military assistance had come from the Baltic states. English initiative in the Baltic was only directed towards promoting English commercial interests. After 1620 it was mainly England that asked the Baltic states for diplomatic and military assistance.

The analysis of James's Baltic policy shows that the question whether the Baltic states formed a separate or an integral part of the total English foreign policy cannot be given an answer that covers the whole reign. Until 1613 James's policy towards the Baltic states was predominantly motivated by long established commercial interests and formed a self-contained part of English foreign policy. From 1613 to 1620 his Baltic policy continued to be motivated mainly by commercial interests, but now it was determined, at any rate to some extent, by England's relationship to the Netherlands: it was no longer independent of English foreign policy in general. Finally in the last period the commercial interests were subordinated to the aim of reconquering the Palatine and of preventing the Habsburgs from setting up a universal Catholic monarchy. The Baltic policy now became a fully integrated part of the total foreign policy.

English policy towards the Baltic states if studied country by country, may give the impression of an erratic policy with no wider scope than the solution of problems as they occurred. But when English policy towards the Baltic is seen as a whole it can justifiably be claimed that it was directed by a comprehensive set of goals which were sought realized whether in the form of English initiatives or in the responses to requests from the Baltic states.